

УДК 321.01:328.123.001.11

Д. І. Цимбал, аспірант

ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ОПОЗИЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Наведено докладний опис досліджень українських науковців інституту опозиції: її сутності, мети, значення для розвитку демократичної країни, інституціоналізації. Надано можливість сформулювати загальну думку про стан дослідження інституту опозиції в Україні під різними кутами зору.

Ключові слова: політична опозиція, інституціоналізація, протидія, система владних відносин.

Останніми роками багато українських політиків та політологів доклали немало зусиль, аби реабілітувати поняття «політичної опозиції» у суспільній свідомості. Так, українські політики і політологи Г. Нечипоренко, В. Горбулін, М. Михальченко, В. Журавський, Ю. Бадзьо, С. Телешун, Ю. Шведа, А. Угрин, В. Чепинога та інші вказують на існування негативного стереотипу та установленої упередженості до опозиції, заперечуючи погляд про її якісь політичні ознаки і аргументуючи це тим, що опозиція – норма політичного життя. Нормою, зрештою, вона стає лише у відкритому демократичному суспільстві. Більш того, опозиція постає як певний показник демократичності суспільства. Цю точку зору поділяють більшість дослідників, хоча й існує певна варіативність у визначеннях. Так, опозицію визначають як «невід’ємний компонент, свого роду індикатор демократичності суспільства і правової держави» [1, с. 232], або ж «політичну опозицію як атрибут демократичного розвитку» [2, с. 42] та ін.

На відміну від політичної науки Заходу проблема політичної опозиції увійшла до більш докладного дослідження українськими вченими наприкінці 90-х років ХХ ст. Українські науковці звернулися до цієї теми дослідження порівняно недавно, тому цим можна пояснити невелику кількість праць теоретичного характеру, в яких розглядалися б концептуальні, методологічні аспекти аналізування політичної опозиції. Зокрема, можна відзначити дослідження С. Рябова, М. Примуша, Н. Вінничук, С. Наумкіної, С. Бондар, Н. Піскарьової, В. Звіркової, О. Кукуруз, О. Совгирі, Т. Ткаченко, Л. Червоної, О. Дніпрова, І. Жданова, І. Зарицької, В. Кіпіані, І. Когута, Р. Павленка, Т. Печериці, В. Веренько, Ф. Рудича, С. Тихомирова та ін. Праці цих науковців містять проблеми формування політичної опозиції в Україні, етапи її становлення, її специфічні риси і характер взаємозв’язків у контексті влада-опозиція та опозиція-суспільство, особливості опозиційної діяльності з виникненням та вирішенням політичних

конфліктів у суспільстві, соціальну базу політичної опозиції і т.д. Однак це поки що лише перші кроки в теоретичному дослідженні та зародженні власної школи вивчення української політичної опозиції [3, с. 10–20].

С. Рябов у науковій статті «Вибори та демократія» обґрунтовує думку про те, що сутність опозиції зумовлене протистоянням суспільства та державної влади. Детермінантою функціонування опозиції має бути не партійна конкуренція і боротьба за владу, а вираження множини суспільних інтересів, їх представництво і захист перед лицем влади, забезпечення діалогу з приводу їх реалізації, домагання певного курсу у здійсненні влади, генерування, в разі необхідності, політики, альтернативної щодо урядової. Проблема політичної опозиції в Україні він бачить у невизначеності поняття опозиції, оскільки на практиці це призводить до того, що окремі політичні сили і громадські діячі час від часу проголошують себе опозицією, втім з дивовижною легкістю відмовляються від цього статусу, щойно влада наближає їх до себе або ж призначає на бодай-яку керівну посаду. Він упевнений, що це наслідок того, що опозиційність сприймається як поразка, що межує з позасистемною політичною діяльністю, такими її формами, як опір чинній державній владі, антиурядові виступи, недодержання угод, порушення законів, протидія уповноваженим органам та їх представникам тощо. Парадигма боротьби проти режиму, замішана на ідеології поразки, залишає в арсеналі суб'єкта політики тільки крайні, радикальні форми діяльності. Натомість справжню опозицію характеризує те, що зусилля її представників спрямовані не проти влади, а за її здійснення. Іншими словами, об'єктом дії опозиції, тим, до чого вона прагне бути причетною, на що впливати, постає влада не як політична сила, а як комплекс державних регламентів та урядових програм, певний спосіб їх упровадження, як політика розв'язання суспільних проблем [3, с. 10–20].

С. Рябов упевнений, що завдання опозиції не виборювати важелі державного керівництва у партії влади, а домагатися від неї проведення потрібної суспільству публічної політики. Влада повинна мати стратегію дій, тому що коли стає очевидним (у тому числі завдяки зусиллям опозиції), що чинна влада не в змозі робити те, чого від неї чекають люди, постає питання про заміну урядової команди на опозиційну. Опозиція буває здатна впливати на владу, визначати її дії і рішення, надавати їй визнання (тим самим слугувати не її запереченням, а невід'ємною складовою, своєрідним продовженням, «зворотним боком»), якщо в суспільстві заведено чітко формулювати та виконувати програми громадської політики (publicpolicy), якщо «партія влади» має певну, визначену «позицію». В суспільстві відсутня опозиція, коли бракує такої позиції. Коли у влади немає програми, стратегії, немає що обговорювати, до чого висувати альтернативи [3, с. 10–20].

Наприкінці С. Рябов констатує: справжня опозиція – це політичне суперництво і протиборство, але протиборство не будь-яке, суперництво не з ким завгодно, а тільки з партією влади, з політичною силою, що формує і здійснює урядову політику. Це оспорювання діяльності політика чи партії, критика влади, втіленої у діяльності конкретної партії. Культура ж опозиції полягає у тому, аби вміти бачити партію влади (чи владу в руках якоїсь партії) не тільки як суперника в боротьбі за право керувати державою, а як носія певної політики, курсу, соціальних заходів і програм, які, власне, і викликають незгоду, стають предметом заперечення [3, с. 10–20].

Результатом дослідницької діяльності Н. Вінничук став подальший розвиток комплексного підходу до аналізування сутності політичної опозиції. Авторка запропонувала розглядати політичну опозицію не тільки у широкому значенні як вияв суспільного інакомислення та невдоволення існуючим режимом, а й у вузькому – як інститут політичної системи. На її думку, основними функціями опозиції у демократичній політичній системі виступають: 1) репрезентація інтересів; 2) комунікативна функція; 3) критика та формування альтернатив у політиці; 4) зняття громадського невдоволення; 5) участь у вирішенні конфліктів. Н. Вінничук вдалося на новому теоретичному рівні комплексно дослідити моделі інституціоналізації політичної опозиції в демократичних системах Великої Британії, Німеччини, Франції, США та Швейцарії, а також розкрито їхні спільні риси і особливості. Показано, що основним типом політичної опозиції у цих країнах є парламентський тип. Обґрунтовано функції опозиції у вищому законодавчому органі, а саме: законотворчу, функцію контролю та рекрутування. Виокремлено головні чинники інституціоналізації політичної опозиції: 1) форма державного правління; 2) партійна система; 3) виборча система; 4) структура вищого законодавчого органу; 5) політична культура суспільства [4, с. 3–16].

На думку дослідниці, найважливішу роль у процесі становлення інституту політичної опозиції в Україні відіграють: 1) відсутність консенсусу в політиці; 2) слабкість опозиційного лідерства; 3) недостатній кадровий потенціал професійних чиновників вищого рангу; 4) недоліки політичної реформи; 5) невизначеність суб'єктів опозиції; 6) відсутність фінансового забезпечення парламентських партій опозиції; 7) відсутність законодавчого регулювання опозиційної діяльності; 8) низький рівень демократичної політичної культури суспільства [4, с. 3–16].

Приходячи до думки, за якої опозиція є надважливим інститутом демократичного суспільства, треба звернути увагу на юридичне закріплення її статусу в різних країнах. Цієї теми не оминув у наукових дослідженнях М. Примуш. Він відзначає, що початок юридичному визнанню опозиції, тоб-

то її інституціоналізації, поклала Велика Британія, де закон про міністрів корони 1937 р. встановив щорічну платню лідеру «офіційної опозиції». Аналогічні положення передбачає і законодавство більшості країн Британської Співдружності (Австралія, Індія, Малайзія, Канада та ін.). У деяких з них положення про лідера опозиції, порядок його призначення і права включається в основний закон (Папуа-Нова Гвінея, Сейшельські острови, Фіджі). Так, у ст. 84 конституції Сейшельських островів 1993 р. визначено порядок виборів та усунення лідера опозиції і встановлено, що його платня та допомога не можуть бути менші платні та допомоги міністра і виплачуються з консолідованого фонду. Проте останніми роками законодавство низки країн значно ширше регламентує правовий статус опозиційних партій (Гвінея-Бісау, Кабо-Верде, Колумбія, Португалія). У деяких з них цей статус визначається не тільки конституцією або загальними законами про політичні партії (Колумбія, Португалія, Гвінея-Бісау), а й спеціальними законами про правовий статус опозиції (закон 1991 р. Кабо-Верде; прийняття аналогічного закону за ст. 84 конституції Того 1992 р.). Законодавчо визначається саме поняття опозиції. Демократичну опозицію, зазначається у ст. 1 закону Кабо-Верде, утворюють політичні партії, які представлені в парламенті і не входять в уряд. Відповідно до ст. 2 цього закону «визначається опозиційною діяльністю здійснення демократичного контролю за політичним курсом уряду, критика цього курсу, а також формування в рамках конституційної законності альтернативного уряду». М. Примуш акцентує на неузгодженості двох зазначених положень. Перше дає більше вузьке визначення «демократичної опозиції», яке включає політичні партії, не представлені в парламенті. Друге, очевидно, застосовується до всіх опозиційних партій, незалежно від їхнього представництва в парламенті. Крім того, у деяких країнах парламентські фракції опозиційних партій одержують додаткову матеріальну підтримку держави (Німеччина, Швеція, Чехія) [5, с. 86–88].

Досліджуючи політичну опозицію як інститут та суб'єкта політичного процесу сучасного українського суспільства, С. Наумкіна встановлює взаємозв'язок між процесом демократизації і діяльністю політичною опозиції. Тобто наявність опозиційності як однієї із закономірностей розвитку суспільства проявляється через зазначення певної політичної орієнтації, форми політичної діяльності, взаємодії опозиції із суспільством та владою. Це в свою чергу позитивно впливає на формування родючого ґрунту для появи й успішного функціонування повноздатної політичної опозиції. Дослідниця робить висновок про те, що опозиційність є інтегративною характеристикою прояву активності опозиції, яку слід уважати однією із закономірностей розвитку суспільства, що йде шляхом демократизації. Вона впевнена, що опозиція

в політиці може здійснюватися на різних рівнях політичного управління, у різних видах державної та партійної влади, усередині кожної з них. Якщо політичною опозицією вважати політичний інститут, створений для вираження та відстоювання інтересів певних груп, то в такому разі опозиція є показником наявності в суспільстві та державі інших, ніж офіційні, точок зору, позицій, програм діяльності, які необхідно враховувати за умови їх конструктивності. З огляду на те що опозиційна діяльність є динамічним явищем, предметом якої виступають проблеми життєдіяльності людей, володіння політичною владою та участь у її здійсненні, зміст цієї діяльності визначається цілями та завданнями розвитку суспільства на кожному етапі його перебудови та розвитку. Концентрація уваги на значущих суб'єктах політики дозволяє виробити інструментарій для аналізування структур дій опозиції, загальну теоретичну схему, за допомогою якої можна відслідковувати процес формування різних моделей опозиції, виявляти основні чинники, що впливають на утворення тієї чи іншої моделі [6, с. 5–16].

Аналізуючи діяльність української опозиції та функціонування політичної системи України в цілому, С. Наумкіна доходить висновків про те, що основною характеристикою української опозиції є її розмитість, невизначеність самого цього терміна в контексті українського політичного процесу. До основних чинників, що заважають в Україні сформувати цивілізовані відносини між офіційною владою й опозицією, є нерозвиненість громадського суспільства, відчуження основної маси населення від політичної і суспільної участі, відсутність у політичних сил стійкої соціальної бази, наявність у більшості українців невизначеності у розуміння не тільки віддалених, а й найближчих перспектив розвитку країни і свого життя зокрема. Незважаючи на все це, політична опозиція на сьогодні стала реальним учасником політичного процесу. Головним позитивним результатом її діяльності, на думку С. Наумкіної, є визнання права на існування та її реальну участь у політичному процесі. Тому, аби політична опозиція в Україні набула реального впливу, їй необхідно надати законодавчого статусу суб'єкта політичного процесу та інституту демократизації. У цьому процесі велике значення мають воля всіх суб'єктів політики та рівень політичної культури соціуму в цілому [6, с. 5–16].

Інша українська дослідниця С. Бондар, паралельно вивчаючи можливості та перспективи української політичної опозиції в системі владних відносин, довела, що політична опозиція тоді має місце у системі владних відносин, коли для її позицій характерним є те, що вона може мати владу без її актуалізації, без наявності її маніфестованих проявів. Натомість опозиційні групи, які потребують інтенсивних екстремальних форм діяльності, визначаються як такі, що не мають місця в системі владних відносин, або ж займають слаб-

кі позиції, а ресурси влади з'являються в їх розпорядженні лише в процесі діяльності, тобто їх влада нерозривно пов'язана з її актуалізацією. Авторка виділяє чотири типи владних ресурсів: 1) потенціал до влади; 2) владу як потенціал, або потенціальну владу; 3) латентну владу; 4) безпосередньо актуалізацію влади. Якщо владні ресурси є об'єктивними та структурними передумовами розвитку опозиції і формуються під впливом системних, інституційних та нормативних чинників, то можливості є суб'єктивними, формуються відповідності до «внутрішніх якостей» опозиції. Визначено, що попередній розвиток політичної опозиції в Україні відбувався завдяки зростанню її можливостей на тлі практично повної відсутності динаміки її владних ресурсів, за винятком появи «потенціалу до влади». Тому головним напрямком розвитку політичної опозиції в Україні слід уважати збільшення її владних ресурсів [7, с. 5–17].

Головними ж критеріями опозиційності, на думку С. Бондар, є протидія, опір урядовій політиці, яка може виражатися або в представленні альтернативних шляхів розвитку суспільства, або у виступах проти існуючої системи влади взагалі, виступах проти конституції, політичної системи в цілому. В її рамках можна виділяти два напрями – протидію змісту політики і протидію методам її здійснення. До трьох основних груп критеріїв опозиційності належать, по-перше, структурні критерії опозиційності. По-друге важливою є група критеріїв, яку можна віднести до функціональних. Ці критерії мають показувати, чи виконують сили, що претендують на статус опозиційних, певні очікувані від них функції. Третьою групою критеріїв, дуже важливою для України, є програмні. Саме від відмінностей у програмі, стратегії розвитку країни, яку пропонують різні політичні сили, можна очікувати найбільш чітких та зрозумілих підстав для розрізнення опозиційних та неопозиційних сил. Наявність саме такого типу критеріїв опозиційності в Україні ускладнює законодавче визначення статусу опозиції в Україні. Реалізація необхідних для ефективної діяльності опозиції прав може бути забезпечена декількома способами: через включення відповідних норм до конституції і парламентського регламенту; лише до регламенту; через прийняття закону про парламентську опозицію або без правового унормування – силою політичної традиції [7, с. 5–17].

Як бачимо, і С. Бондар, і С. Наумкіна доходять одного висновку – законодавчого врегулювання статусу опозиції в Україні, як політичної, так і парламентської. На нашу думку, задля подолання розмитості поняття політичної опозиції, зниження рівня конфліктності між владою та опозицією, а також між самими опозиційними силами необхідно законодавчо закріпити за нею функції та обов'язки, які б офіційно покладали на опозицію відповідальність

за її дії. Це в свою чергу примусило б опозиційні сили конкретніше формулювати власні цілі та обіцянки, з якими вони йдуть на вибори. Крім того, закон повинен, по-перше, визнавати опозицію складовою парламентської демократії; по-друге, забезпечувати рівні можливості більшості і опозиції; по-третє, врегулювати питання її фінансування.

Порівняльний аналіз правових засад діяльності політичної опозиції в Україні та Польщі проводить О. Кукуруз. Дослідниця доводить, що в умовах демократичної трансформації, крім вдалого законодавства, велике значення мають ставлення влади до опозиції та їх взаємодія. Ґрунтуючись на аналізуванні діяльності парламентської більшості й опозиції в двох країнах, авторка констатує, що в штучно розділеному парламенті окремим законом неможливо врегулювати статус опозиції. Натомість потрібно зафіксувати права і обов'язки парламентської меншості у Верховній Раді. Дослідження О. Кукуруз спростовують поширену думку про те, польська еліта більш цивілізовано вирішує конфліктні питання. Як приклад вона порівнює формування парламентської більшості і парламентської опозиції в 2006 р. в Україні та у 2005 р. у Польщі. Як наслідок знаходяться однакові причини проведення дострокових парламентських виборів у 2007 р., а саме: особисті амбіції політиків при вирішенні загальнонаціональних питань, переважання особистих інтересів над інтересами суспільства, компроміс політичних сил на основі поділу посад, програмні розбіжності зникають, якщо передбачається вигода для конкретних осіб від певних домовленостей, і з'являються, якщо не враховані інтереси основних представників тощо [8, с. 5–18].

Про необхідність правового врегулювання взаємодії влади й опозиції пише і О. Совгіря, стверджуючи про необхідність проведення конституційно-правової реформи, що має призвести до встановлення парламентсько-президентської держави, в якій права президента, уряду та парламенту будуть чітко регламентовані, а права та обов'язки опозиції – регламентовані в спеціальному законодавчому акті [9, с. 4–18]. Крім цього, опозиція має право на формування опозиційного уряду, який матиме такі повноваження: 1) за своїм запитом має право на одержання від уряду інформації та копій прийнятих ним актів; 2) здійснювати моніторинг діяльності уряду, інших органів виконавчої влади, їх посадових осіб; 3) здійснювати контроль за розробленням та виконанням Державного бюджету України в межах парламентського контролю; 4) народні депутати – члени опозиційного уряду готувати альтернативні пропозиції щодо Програми діяльності Кабінету Міністрів України, актів Кабінету Міністрів України та оприлюднювати їх у парламентських засобах масової інформації та на офіційному веб-сайті Верховної Ради; 5) народні депутати – члени опозиційного уряду розробляти законодавчі пропозиції, що є альтернативни-

ми до внесених урядом; 6) народні депутати – члени опозиційного уряду розробляти альтернативні проекти загальнодержавних програм [10, с. 22–31].

Проблемі становлення та ефективності діяльності опозиції в Україні присвятила свої дослідження І. Зарицька. У визначенні політичної опозиції вона відштовхується від трьох її сенсів: 1) стан, у якому опиняється політична сила внаслідок політичної поразки, перебування в меншості або взагалі поза межами «поля» впливової політичної взаємодії; 2) політичне суперництво, протиборство політичної сили з іншим, рівнозначним їй суперником; 3) незгода з урядовим курсом правлячої політичної сили, її критика, забезпечення та висунення альтернатив. Задля ефективного виконання опозицією своїх функцій І. Зарицька наполягає, аби опозиція мала контроль над комітетами бюджету, боротьби з корупцією та організованою злочинністю, регламенту та депутатської етики, з питань свободи слова та інформації, прав людини тощо. На сьогодні взаємодія влади та опозиції в Україні поки що не відповідає принципам демократичної політичної системи. Влада розглядає опозицію як політичного ворога, а не як політичного опонента, а це призводить до розпорошення сил влади, відволікає її від вирішення першочергових завдань та спонукає владні структури використовувати і без того обмежені ресурси. Тому задля повноцінної цивілізованої діяльності опозиції, на думку дослідниці, потрібні, по-перше, зміна політичного режиму, тобто зміна засобів і методів здійснення державної влади; по-друге, проведення масштабної державно-політичної реформи; по-третє, збалансування повноважень у трикутнику «Президент – Парламент – Уряд»; по-четверте, – перехід до парламентсько-президентської форми правління [11, с. 230–238].

На наш погляд, влада розглядатиме опозицію як ворога доти, доки представники і влади, і опозиції не почнуть елементарно поважати один одного і не перетворювати перемогу однієї сторони в реванш над іншою, в результаті чого переможець монополізує владу і пов'язані з нею ресурси, а переможений чекає наступних виборів у підпіллі, бо втрачає всі реальні засоби впливу. Без цього навіть збалансування повноважень між законодавчою і виконавчою гілками влади не допоможе. Перехід же до парламентсько-президентської форми правління призведе до повторення протистояння Парламент – Президент, коли президент не має власної більшості у парламенті. Разом з тим Президент, який має безумовну більшість у Раді, матиме можливість відходити від букви закону. З огляду на це надзвичайно важливою є роль опозиції, якій необхідно надати відповідні права.

Досліджуючи проблеми становлення та розвитку інституту політичної опозиції в Україні, В. Веренько вивчає концепції теоретичного обґрунтування необхідності існування політичної опозиції як інституту стримування й об-

меження влади та доходить висновку про те, що Українська держава, переживаючи майже однакові етапи у взаєминах влади й опозиції, має перспективу формування справжньої цивілізованої опозиції. Він аналізує два методологічні підходи до визначення поняття опозиції (політологічний і соціологічний). Як результат автор під політичною опозицією пропонує розуміти концентровану опозиційність, формалізовану в межах політичних інститутів. Виходячи з того, що в Україні політична опозиція фактично зводиться до парламентської, то парламентська опозиція – це політичні сили, які не ввійшли до складу правлячої більшості і ведуть активну боротьбу (блокуючи трибуну, рішення більшості, використовують інші засоби, звертаючись навіть до «вуличної демократії» тощо), з метою одержання влади і втілення в життя своєї політичної лінії. Поміж цього автор доводить, що на відміну від держав першої та другої хвилі демократизації, які надали опозиції спеціальні права, опозиція в Україні не має спеціального статусу, а є лише непряма легітимність, як у політичних партій. У багатьох демократичних державах, де політична опозиція інституціоналізована як легальна політична сила і володіє певними правами, спеціально закріпленими у законодавстві держави, зникає деструктивна конфліктність і створюються умови для повноцінного діалогу влади та опозиції. Тому, на думку В. Веренька, інституціоналізація опозиції є однією з умов консолідації нації та стабілізації політичної системи. Найкращими ж моделями для ефективного визначення і захисту прав опозиції є німецька та вестмінстерська [12, с. 5–18].

Виходячи з аналізування світового досвіду, В. Веренько вважає надійним засобом усунення негативних явищ, які виникають під час організації та функціонування державної влади, є конструктивна опозиція, через діяльність якої відбуваються взаємоузгодження різних інтересів та оптимізація функціонування політичної системи [12, с. 5–18].

Інша українська дослідниця політичної опозиції Н. Піскарьова відзначає складність та суперечливість формування інституту опозиції в Україні. Головним позитивним результатом опозиційної діяльності, на думку авторки, є визнання її прав на існування та реальну участь у політичному житті країни. Проте факт появи політичної опозиції в Україні не дає підстав уважати, що її вплив є дійсно відчутним. Погіршує ситуацію і нерозвиненість громадянського суспільства. Аби прискорити розвиток інститутів громадянського суспільства, І. Піскарьова пропонує нормативно й інституційно закріпити статус опозиції у таких питаннях, як участь у виборах, доступ до керівних посад у представницьких органах влади, рівність доступу до засобів масової інформації, можливість вільно пропагувати власні погляди серед населення, свобода проведення демонстрацій, мітингів, зборів тощо, доступ до інформації

органів державної влади. Для реалізації цих положень необхідно ухвалити закон про опозицію. Однак у процесі становлення цивілізованої опозиції велике значення мають воля усіх суб'єктів політичного процесу, особливо влади, та загальний рівень політичної культури суспільства [12, с. 5–15].

Висновки. По-перше, опозиція є структурним елементом політичної системи країни. Тому, як і будь-який інститут повинен мати свій устав, так і права та обов'язки опозиції повинні бути кодифіковані і регламентовані. Адже політична опозиція займає ідеологічно протилежні позиції від влади, вона впливає на державну політику, проте несе лише політичну відповідальність. У разі виникнення політичної катастрофи в результаті діяльності контреліти остання не несе ніякої матеріальної чи кримінальної відповідальності. Розроблення такого підрозділу в майбутньому законі про опозицію є необхідною, однак треба бути дуже обережним, аби юридична відповідальність не перетворилась на засіб маніпулювання суспільною свідомістю чи на репресивний метод, спрямований як проти контреліти, так і проти політичної опозиції.

По-друге, задля демократизації політичної системи України українське суспільство повинно виробити громадянську позицію і стати політично відповідальним відносно свого вибору. Не покладати всі надії на своїх представників, яких де-факто неможливо відкликати чи покарати, а власним прикладом і діями відстоювати свої права та вимагати те саме у державних мужів. На жаль, лише сам факт наявності такого демократичного інституту як політична опозиція, є недостатнім для демократизації. Цей процес має підсилюватись і підживлюватись громадянським суспільством. Дієвою опозицією може бути лише саме суспільство, а політична опозиція народжується у політично і морально відповідальному соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика: матеріали наук.-практ. конф. / відп. ред. І. М. Варзар. – К., 1996. – С. 172–177.
2. Глухова А. В. Политические конфликты: основания, типология, динамика / А. В. Глухова. – М. : Либроком, 2000. – С. 222–223.
3. Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика: матеріали наук.-практ. конф. / відп. ред. І. М. Варзар. – К., 1996. – С. 172–177.
4. Судаков В. Феномен політичної опозиції в контексті трансформаційної кризи українського суспільства / В. Судаков // Сучасна українська політика: політика і політологи про неї. – 2002. – Вип. 3. – С. 41–43.

5. Примуш М. В. Політико-правове регулювання діяльності політичних партій : монографія / М. В. Примуш. – Донецьк: ДонНУ. 2001. – 338 с.
6. Рябов С. Опозиція як джерело альтернативної політики / С. Рябов // Вибори та демократія. – 2005. – №4(6). – С. 112.
7. Вінничук Н. Ю. Політична опозиція як інститут сучасної демократії: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / Н. Ю. Вінничук. – К., 2007. – 17 с.
8. Наумкіна С. М. Політична опозиція як інститут демократії та суб'єкт політичного процесу сучасного українського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / С. М. Наумкіна. – Одеса, 2008. – 18 с.
9. Бондар С. С. Політична опозиція в системі владних відносин України: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / С. С. Бондар. – Дніпропетровськ, 2008. – 19 с.
10. Кукуруз О. В. Політична опозиція в Україні та Республіці Польща в умовах демократичної трансформації: порівняльний аналіз: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / О. В. Кукуруз. – К., 2008. – 20 с.
11. Совгіря О. В. Правовий статус парламентської опозиції (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 12.00.02 / О. В. Совгіря. – К., 2005. – 21 с.
12. Піскарьова Н. І. Політична опозиція як інститут демократії та суб'єкт політичного процесу сучасного українського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / Н. І. Піскарьова. – Одеса, 2008. – 16 с.

ИССЛЕДОВАНИЕ ИНСТИТУТА ОПОЗИЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

Цымбал Д. И.

Приведено детальное описание исследований украинских ученых института оппозиции: ее сущности, целей, значения для развития демократической страны, институционализации. Предоставлена возможность сформировать общее мнение о состоянии исследования института оппозиции в Украине под разными углами зрения.

Ключевые слова: *политическая оппозиция, институционализация, противодействие, система властных отношений.*

RESEARCH INSTITUTE OF THE OPPOSITION IN MODERN UKRAINE

Tsymbal D. J.

The detailed description of researches of the Ukrainian scientific scientists of institute of opposition is given in the article: its essence, aims, value for development of democratic country, institucionalizacii. The article enables to form a general idea about consisting of research of institute of opposition of Ukraine under the different point of view.

Key words: *political opposition, institucionalization, counteraction, system of imperious relations.*